

В. ЧЕРЕКОВ

ІЕНЕЖСА МЕХАЫІКА

КОМІ ЫГА ЛЕЗАНІН

В. Черевков

ЖЕНЕЖСА МЕХАҢИК

Комі ніга лөцанін
г. Сыктывкар — 1931.

Обложка работы Н. Цембера

„Небесный механик“ — перевод с русского

Отпечатано в типографии

Коми Издательства

в количеств. 3000 экз.

Зак. № 5894 Обл. № 774

г. Сыктывкар

1931 год.

КАГА ДЫРJI

— Мыҗла-и термасыны? — дөзмөмөн роб-
көдчис нывбаба, адзис туж чукыльгааныс нју-
тонјаслыс нөыҗыд керкасө-да. — Откод-һин-
өд, дөһинаыс оз справитчы.

— Кыс-һин, — декабр төлысса көчыдөыс
чирзыштөмөн шуис мөд.

— Вескыда шуны слаб, кадеыс војдөр
чужі,..

— да торкыны пондис семјаме, — бара
нуөдис воғдыс: — бағыс кулі, весиг пісө өз
видчыс. Мамыслы өһи бара ыҗыд шог — от-
насөн колө.

Сесса лағтисны кыкнаныс да терыбжыка
пондисны воғлавны.

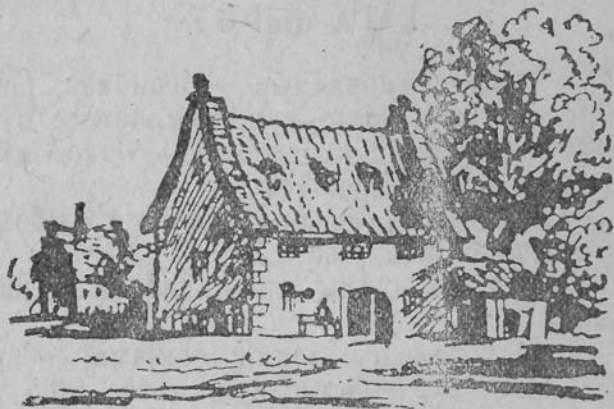
Һекымын минут мысғи најө пырисны-һин
сөстөм нөыҗыд комнатаө.

Ставсө һөбінныд? — крөват вивсаһ һөж-
јөһик јуалис Генриета. Виғөдлыштлывлөј-һин
сы бөрыс, дона суседкајас. Отсыштөј меным.

Нывбабајас кыкнаныс копыртчывлісны
зыбка дорө: дөра ротјас пыцкын тыдаліс
јурөйтөм чолаһик јур. Сөлөмсааныс жалтөм-

пырыс кыкнанныс мѳда-мѳдныслы вѳѳд-
лісны сѳнманыс. Налы кажѳтѳма, кагаыс-пѳ
оз-нын долав.

Тажѳ вѳлі пѳштѳ куѳмѳѳ во сажын, 1642-ѳд
воын, Англѳјаса Вулетроп нѳма ѳолаѳнѳк
поселокын. Тажѳ луннас, ѳекабр 25-ѳд лунѳ

1. Нѳјутонлѳн ѳужан керка.

(вѳл стѳл серѳѳ-кѳ јанвар 5-ѳд лунѳ) Нѳјутон
Генрѳеталѳн ѳужѳс пѳ Ісаак. Ставмувывса
јѳзыслы шудвѳлѳ Генрѳѳта бур сѳсѳдкајас-
лѳн вѳсталѳмјасныс ѳз збылмыны. Слабѳнѳк
кагаыс ѳз сѳмын пѳрыѳѳѳ ѳв, но сѳја вѳста-
ліс мѳјанлы вѳл тѳјјас, пырѳс став јѳзкост
гырыс тајнајасѳ. Сѳјѳ тѳјјасѳдыс ѳнѳ век-на
мунѳны велѳдѳѳм јѳз прѳрѳда вѳлым вѳл
вермѳмјаслаѳ.

ЧЕЛАД ДЫРГА ОЛӨМ

Генриета мездiс ассыс пiсö кулöмыс. Слабiнiк кага бурдiс, лоi гöрд чужöма, здорöвiнiк дeтiнa. Суседкајас сöмын дiвöпырыс довjöдлiсны јурнаныс.

Сöмын-тај мамыс борд улын Исааклөн олöмыс өз зев дыр нужав. Мамыс сылөн вылыс мунiс верессајö, Исаакöс колiс быд-тынысö бабыс ордö.

Бабыс вöли зев бур облöма, јона кутiс радејтны ассыс внуксö.

Золанiк Исаак, грездса дeтiнка, зев бура олiс бабыс ордын даскык ардсöз.

Торја-нiн лöсыда овeic гoжöмын, шон-диa лунјасыс кажитчiспы нöшта-на гажажы-көн вулстропскöј долинаас. Тащöм лунјасö Исаак ылöжык ветлывлiс eiet дорыс. Ез сiјö көчöдчыв чeладјас ворсöмыс, сöмын јон-жыка радејтлис аскежас овны. Щöкыда вöли позö адзыны кыкö ју кыркöщдорјасыс, көнi јона сiјö мыјкö мөвпалiс.

Исааклөн бабыс зев бура гöгөрвоic, мыј внукыслы колö велöдчыны. Кад воöм обрын Исаакöс кутiс бабыс ыстыны eietса школаб. Исаак вöли бура велалö. Регыд сiјö вöли гöгөр-воас велöдыејаслыс вiсталöмсö; јортјаслы щöщ вöли отсалö-и. Ас гырсa јортјасыскöд Исаак век вöли лöсалö, зыкөбјас өз вöвлыны нöтчыд. Нөмтöждытöг колö вöли кадыс,

Исаак зев кокнідіка помаліс сиктса школа.

Баблы зев сёкыд вёлі жансёдчыны донаторыскёд, сёмын тёдіс бабыс Исааклыс сугелунсё да жалитёмпырыс вёлём доймёмён Исааклы щёктіс велёдчыны воґо.

Исаакёс мёддёдісны Грантем нима матысса ічётік карё да індісны патераё Кларка аптекар ордё.

МЕДВОЗЗА ВІДЛОГ

Сіґо важса кадјасас Англїја школајасын велёдлісны строгја. Тёдёмлунјассё сугавлісны челаф јурјасас мырдён, — нё јтёмјасён да чорыд наказанёјасён. Ёти јёјкоф велёдыс вёлі весіг ошјысё, ёти луннас-пё менам классын даскёкјамыс овлё нёјтёмыс. Сещём велёдёмыс чорґодіс щёщ челафсё. Најё костын паскаліс шпіонітём, омёлжык велёдчысјасёс ётдортём. Медса-нын јона ічёевајтчісны выль пырысјас вылын, јандыстёг нимтивлісны „кёлујён“, весіг морт тужё ез пуктивлыны.

Тащём омёл оланінас Исаак пырыстём-пыр кутіс шогыны, велёдчёмын зільлун бырі. Сіґо пондіс шогыны сиктса олём вёсна, кёні ёвны вёлі лёсыд. Велёдчёмсё сіґо чікёз кутіс ёновтны, медбёрја велёдчысјаскёд ёти лыдын коі.

Сөмын таңи ез вермы вожд кысыны. Исаакос бөр пондис кыскыны велөдчөмлаң. Сөмын колө вөли случај, коді ескө мед Исаакос бергөдис сјдө туж вылас. Сещөм случајыс лоі.

Урокјас костын өтi переменаө Исаак сулаліс школа сад өграда дорын да виждис ышмөм челдјас ворсөм вылө. Сылы окота вөли щөш ворсны да ез лыет, поліс, мыј сјдөс, кыңи выль пырыгөс, кутасны нөјтны.

— Вижд, Боб, со, прөста олан „көлуј“ доктөма. Мыј ескө мјанлы сјдөн вөчны? — горөдис косіңік, ыңыд тушаа фөтина.

— Час, ме пырыг-пыр видла, крөпыдаө сјдө сулалө, — серамбанөн кыввиңис мөдыс, да кјаснас өвтчиг тырјі көтөртис өградалаң.

Ез удіт Исаак мөвпыштны дорјыгөм јылыс, кыңи Боб өддөмјывгыс сущңитіс сылы кынөмас. Сөмын өкңитіс Исаак да кусыңөн уеі муө. Пырыг-пыр-жө сјдөс бөстисны кыщө горзыс чөлад.

— Мыј лоі? — јөз пөвсті сујеігмоз јуаліс надзіратөль. Нјутон муртса кыпөдчис мугыс, да дојмөмысла кынөмас кјнас кутчисөмөн, вөснідік гөлосөн шуіс:

— Нінөм... төдлытөг өградаас менам зурассіс.

Нјутон ез вистав дојдысө, сы вөсна сјдөс школын ставөн пондисны радејтны. Сөмын сјдө мөвпыштис дојдыглы вождсөсө ко-

сөдны. Кыч Боб вбли велөдчөмнас медвозын мунө, Исаакыд көсјіс панјыны сјјөс велөдчөмөн. Тащөмі-і воқдөс косөдөм вөлі Исаак Нјутонлөн.

Збыл, регыд кадөн Исаак панјіс Бобөс да лоіс медеа бур велөдчыөч кластас.

Тажө местаө школаын велөдчөгөн сјјөс сөсөа ез-кыи өновтлы.

НЈУТОН — ИЗОБРЕТАТЕЛЬ

Паскалісны тырыс способностјас Исааклөн. Ічөтысааныс-кын сы јылыс кутісны сівујтчөмпырыс соркитны.

Төвнас урокјас вылө колө вөлі мунны пемыднас-на. Өтчыд велөдчыөјас школа пемыд подјезд дорө чукөртчөгөн адзісны југјалан чут, коді, пемыдас лажкјаліг тырјі, матыетчіс најалан. Сувтөмөн најө кутісны вічөдны сы вылө. Вөлөмакө — кабалаыс вөчөм пөнарөн урокјас вылө локтө Нјутон. сөнтөм, прөстөјтор, дај міча. Тащөм пөнарјасө Исаак уна вөчаліс јортјасыслы.

Сјјө лөсөдаліс выл јортјасыслы уна пөлөс чөп торјас да төждыеліс вылмөдавны налыс ворсөмсө. Англіјаын медвозыс сјјө вөчөс кабала чмеј да велөдіс школыкјасө чмеј качөдны. Тажө ворсанторјас өдјө паскалісны, чөлафјаслы лоі медеа муса ворсанторјөн өштап кадјасас.

Өтi пемьд војѳ јортјасыскѳд качѳдiс зев
вылѳ да вывтi ыжыд бумага змеј, бѳжас
бiја пѳнар кѳрталiс-да. Мѳд луннас карас
сѳмын i сѳрнѳтѳны вѳлi, војнас-пѳ мiјан кар
вылын ветлѳдлiс комета.

Гортас Исаак ужалѳмѳн кольлалiс став
прѳст кадсѳ. Пыр мыжкѳ стружитiс, пiлѳтiс
да зуңасiс быдсама пѳлѳс iзобретѳннѳјас
вылын.

Кор Грѳнтѳем возын пондiсны стрѳитны
ветреннѳј мельнiча, Ёјутон быдлун ветлыв-
лiс ужаланiнас да виѳѳдiс ужсѳ быдса час-
јасѳн. Кор сурѳ нубдлывлiс ассыс јортјассѳ,
сѳмын најѳ ѳдјѳ дѳзмѳны вѳлi да мунасны
шуасiг тырја:

— Мыј сен кажiтчан торјыс. Вѳчасны
да секи локтам да ѳтпырыѳн ставсѳ виѳѳд-
лам.

Сѳмын Исаак вѳлi мѳдпѳлѳс мѳвпјаса.
Њедыр мыст сiјѳ гусѳнiкѳн чуксалiс код
сурѳѳе аслас јортјас пыщѳыс гортдорас да
iндiс керка вылас. Сiвујтѳѳм пырыс, рад-
лѳмѳн кутiсны горзыны челаѳ. Нач стрѳит-
чан мельнiча, сѳмын iѳѳтiк; бордјассѳ терыба
бергѳдлiс тѳв. Сесса том iзобретатѳл думыштѳѳ-
ма мельнiча пыщкас вѳчны-i ловја бергѳдлысѳс.
Сујѳма пыщкас шырѳс, да бѳжас кѳрталѳма
кѳв. Кѳвсѳ тракјiгѳн шырыс котралѳ кѳлѳса
гѳгѳрыс, а сiјѳн бергѳдлѳ-i бордјассѳ.

Нјутон олан керкаын ез вѳв часі, сытѳг вѳлі он вермы кад кѳжлѳ вѳны школаѳ а аптекар Кларка ордын вѳлі олѳны уна велѳдчыс. Ез јѳрмы-і татчѳ Ісаак. Керкаас вѳчіс ваа часі. Быдлун Нјутон кіскаліс аслас вѳчѳм пріборѳ ва, коді војтѳн војталіс сетыс да бергѳдліс ѳолаѳік чурбачокѳс. А чурбачокыс летчіг-кајігас стрелкајассѳ јѳткالیс ціферблат куѳта. Заводітчѳмсаѳ да помѳѳ ставсѳ вѳлі лѳсѳдѳма Ісаак аслас кіѳн. Велѳдчысјас ез кутны сормыны школаѳ.

Кларка патѳрщікјас пѳвсын вѳлі нывка, кодкѳд јѳна пондіс дружітчыны Нјутон. Медым гажѳдыштны сіјѳс, Ісаак лѳсѳдіс ѳѳл гѳгыла телега самокат. Сен поѳѳ вѳлі пукавны да вутсѳ лічкѳмѳ ветлыны колана ѳдѳн.

МАТЕМАТИКА ДА ЫЖЈАС

Нјутон вывті чорыда сетчіс велѳдчѳмѳ. Мыј сіјѳ тѳдмавліс учебѳікјасыс, сіјѳс опытјасѳн прѳверајтіс, ізобретѳѳнѳјассѳ прімеѳајтліс. Медса-ѳін сылы вѳлі кажітчѳ математіка да ывлавыс велѳдѳм. Комната сѳенјасас вѳлі сылѳн гіжалѳма быдсама пѳлѳс арталѳмјас — сіјѳ арталіс задачајас, вѳчаліс выкладкајас практіческѳј ужјасыс. Ісаак уна да чорыда ужаліс. Ассыс велѳдчѳмлунсѳ кыпѳдѳм могыс школаас велѳдѳмторјассѳ нѳшта ыжыда тѳж-дыѳіс тѳдмѳдны да паскѳдны.

Сѡмын нѡтї вїтчїстѡг тајѡ ужыслы воїс пом. Кор Нїјутонлы тырї дасвїт арѡс, мамыс сылѡн бара дѡваѡн колї да пїсѡ корїс ас дїнас, сїктѡ.

— Оз кажїтчы алы мыј гортас водмыс? — сорнї костас норасѡм пырыс јуалїс Генрїета пїслыс, кор адқїс сылыс зумыштчѡм чу-жѡмсѡ.

— Оз, оз мамѡ, Ме тенѡ зев јона радејта, — пырыспыр вочавїзіс Ісаак, — сѡмын мѡным рещїтны. тенѡ колѡ...

— Мыј рещїтны?

Задача, мамѡ. Ме сїјѡс ачым лѡсѡдї.

— Ф-фу, ѡд чудақ кущѡм. — Вегїг скѡр-мїс Генрїета. — Зїкѡз тенѡ сенї велѡдѡмаѡс. Лушщѡ вај овмѡс куцаыд артав. Те-ѡд ыжыд-нїн, а сещѡм уж ужалан. Мѡным ѡтнамлы сѡкыд. Оз-жѡ поз быд уж куца летчысны джек вылѡ.

— Ладнѡ, мамѡ, — шуїс Ісаак.

Некымын лун мыгтї колѡ вѡлі кузнецѡѡ мѡдѡдны роботнїк джекѡс телега зѡнтыны. Мамыс Ісааклы щѡктїс ыжјасѡс дѡчѡрїтны.

— Сѡмын ен бост сѡрґыд тетрадјастѡ, ыжјасыд јешщѡ пышјаласны, — чорыда шуїс мамыс, адқїліс пїслыс асывнас артаѡмјас вылын пукалѡмсѡ-да.

Ісаак ыщловзіс да мунїс джекѡс вежны.

Колі кык час. Генриета ужаліс град
јорын. Друг кодлөнкө кокшы кыліс.

Генриета чатөртчис да сінсө кинас кыма-
лөмөн виқөдліс. Туј куға кашкіг тырјі котөр-
тіс гөрдөдөм чужбма Исаак.

— Мыј лоі? — повчис мамыс.

— Решіті, решіті, — рад сөлөмөн гөрдөдіс
Исаак да сајаліс көркаө.

Исаак Нјутон ыжјас дөчөрітө.

Генриета уекөдчис сы бөрсө. Исаак комна-
таас пызан сајын-нын пукалө да терыба
гіжө аслас тетрадө.

— Мыј-нө те лөбмыд? — порог дорас сув-
төмөн мамыс јуаліс Нјутонлыс.

— Пырыетөм-пыр, мамө, — артаеіг тырјі
јурнас довкнтіс Исаак. — Öнi-на сөмын зада-
чаөс асөым ештөдны вермі,

— Ыжјасыд-нө көнөе? — бөрдан гордн горөдіс Генриета.

— Ыжјасыд-і отсалісны. Ме најөс артавлі, — терыба кыввізіс Ісаак. — да чөвлы, мамө, ен сорап менө.

Генриета кіјаснас кутчіөіс јурас да котөртіс ыжјассө чуко́ртны.

ЈӨЈМӨМ, ЛЫБӨ ЫЖЫД ВЕЖӨРА МОРТ

Таңи нуөдіс овмөссө Ісаак, шөрјасө пуктавліс төлөн бергалан мельнічајаө, бордјас вылө давлөннөссө төвлыс төдмалөм могыс. Керка стенас лөсөдіс зев ыжыд шонді часі, ваа часі дорыс-на буржыкөс (сіјө часісө вічөны „Лондонса корольөвскөј обществоын“).

Быд суббөтаө джеккөд өтлаын Ісаак ветлывліс Грентемө һаһ да овошцјас вузавлыны. Гортас бөрсө локтігөн мүдөрінік джекыд чөв оліс. Сылы ез вөв выгөднө віставлыны Генриеталы, кыңи сылөн томінік көһаіныс. Кларка керка дорө воіг моз-на четчыштас телегасыс да шуас:

— Те, джек, вузас сен, а ме, уң дорө кутчысла.

Һјутон вөлі аптекар бібліотекаө пөдласас да сен кад колөм төдлытөг важ һігајас пөвсын зев дыр пукалө. Мукөд дырјі татысаһ ветлывліс кар сажөч. Сен сіјө һігадн да тетрадөн водас вөлі туж дорөса пощөс бердө

да велӧдчӧ. Уж помалӧм бӧрын джек лок-
тас аптекар ордӧ, оз-кӧ сее адчы Исаакс,
сijӧ тӧдӧ-нин, — вескыда локтас Исаак куж-
ланinӧ.

Ис. Ньютон аскас пощӧс бокын лыддӧ нига

Ӧтчыл Исаак аскас пощӧс бокын жона
ылалис ниганас. Нӧти видчыетӧг друг равӧс-
тис кодкӧ кыз гӧлбса. Исаак дрӧгмунис, сеева
лӧптис журсӧ.

— Вайлы татчӧ тетраджастӧ! Вистала вот
мамьды, кычӧ те ужалан. Мед збылыг
чорыджыка да буржыка те дорӧ кутчыюлас.

Исаак воҕын сүлаліс даҕыс, а ҥылын, туҕуулас вөв доҕдоҕын пукаліс джек.

Даҕыс ҥига відлаліг кості Исаак сүвтис көк вылас.

— Мыҕ-нө тө таҕо, таҕі і пукалан бы дса дунҕасөн таҕо лыдпасҕас вылын? — дивуҕтчө-мөн јуаліс даҕыс.

— да, — јурсө копыртис да наҕоҥык шуіс Исаак. даҕыс лаҕтыштис, бергөдлыштис кija-сас ҥигасө да чорыда шуіс:

— Сіҕ. Сөв доҕдае.

Телегаын пукалігөн Исаак, даҕыс щөк-төм верті, мыжапырые кутіс віставлыны. Сіҕө віставліс ҥеокотапырые, туҕ бокса пуҕас вылө віҕөдіг моз, сесеа вочасөн пыр өдҕіс да бөрас ҥигасө востөмөн пондіс ві-тавлыны ассыс бөрја достіжеҥҥөҕассө. Сіҕө-ҥын чајтис, мыҕ сы воҕын абу даҕыс, а код-кө мөд морт, коді сөлөмнас жылө сылыс вісталөмсө.

— Ме куҕа тащөм заҕаҕассө артавны куім ног, — вісталіс сіҕө ҥигасө лісталіг моз, — воҕҕаыс артавсө сіҕікөн...

Даҕыс віҕөдіс скөрпырые, корсурө віҕөд-ливліс ҥига вылас, кыті чунҕаснас новлөдіс сылөн веҕапыс.

Гортөҕыс Исаак віставліс математікаыс ассыс выл востөмторҕассө да заҕаҕас выл ногөн арталөмҕас.

Кор воісны керка дорѳз, дадыс четчыш-
тіс телегасыс да ыжыд восласѳн пыріс кер-
каѳ. Ісаак ышловчыс да шогпырыс пондс
отсавны зумыштѳм джеклы лѳчавны вѳв.
Кор сылы нѳмтор-нын вѳлі вѳчны керка
дорын, сіјѳ пыріс посвоѳас. Сѳмын ѳзѳсыс
вѳлі пѳдса. Ісаак ѳзѳс пырыс кыліс дадыс-
лыс вѳсталѳмѳ да мамыслыс скѳр сорҥсѳ.
Кабырас чунҥассѳ бертлаліг моз шогѳн бѳр
петіс посвоѳыс.

— Сурыштыс тыдалѳ талун теја-меҥалы,
джек, — шуіс сіјѳ джеклы да пуксіс етен
бердса лабічас.

Некымын мінут пукаліс зумышѳн, сесса
кыссылѳн пыріс піцѳг піас, кыскіс дѳна
нҥасѳ да востіс колан лѳстѳок. Бытѳ нѳо-
кота пырыс, сінпѳвнас, Ісаак вѳѳдліс сетѳѳ.
Пырыс-пыр-жѳ плешѳыс чукурҥасыс быріны,
мышнас лѳыдҥыка мыҥсіс етенас-да... ву-
нѳдіс ставсѳ ас гѳгѳреыс.

Нѳѳі вѳдчысетѳг, друг, кыліс гора серам.

Волѳј татѳѳ, Генріета, — горѳдіс дадыс
пороҥаҥыс, — но-і лѳыд-жѳ-нын сылы, мо-
рыдлы, ставыс вескыд.

— Мыј меным сѳмын текѳд вѳчны-а, —
бѳрдан гѳлѳсѳн шуіс мамыс, — тенад дадыс
убедітіс менѳ. Аскі мунаҥ Гренҥемѳ велѳд-
чыны, овмѳс бѳреаыс ме-нын... кыҥкѳ-мыҥкѳ
ачым...

Радысла сэралдмөн да бёрдмөн Исаак үкөдчиге мамыслы голаас, а дадсө муртса өз жагөд кутлигас.

— Кывзы менгым кывсө, Генриета, — висталис дадыс прөшцайтчигас, — Исаак либбө жөмас, либбө доб ыжыд мортөн.

ЈАБЛОГ ДА НАУКА

Гренгемын велөдчыштөм бөрын Н-јутон 1661-өд воын пырис Кембридж карса унверситетө. Вөли сижө тајө каднас дасөкмыс арбса зонмөн, жежыд јурејјаса, лөсыд чужөма, шөркөдөм тушаа зонка.

Англіјаса унверситетјасын секи гөль јөзөс јона вөли увтыртөны: гөль велөдчыгјаслы озырјас пијанлы век вөли колө отсавны. Сөмын тајө өз вермы сувтөдны Исаакөс, радпырыс сижө мунис быдтор вылө, медым сөмын ескө позис велөдчыны вождө.

Н-јутонөс вескыда позө шуны аспөр велөдчөм мортөн. Ичөтыгагыс сижө быдторјөч вошјылис ачыс. Унверситетас сижө сиз-жө регыд гөгөрвоис, мыј профессорјаслөн лекцијјас сылы сөтөны еща, сы вөсна сижө пондис суздавны колана нигајас да велөдчыны гортас өтнасөн. Регыдөн экзаменјас вылас сижө аслас сугелуннас да гырыс способностјаснас пондис јөртны велөдчыгјассө.

Н-јутон өз прөста лыдди нигајассө, а дыр да чорыда мөвпалис лыддөм бөрас.

1665-дд воын чума виэдыме пыщјѳм мо-
гые, Нјутон локтис гортас, Вулстропѳ, не-
дыр кад кѳжлѳ. Тан сылы зев сѳлѳм вылас
воис ѳшињ улас быдыме јаблѳгпу, сы улин
сјѳ пукавлис быдса часјасѳн да јона мѳв-
павлывлис. Ѳтчыл јаблѳгпуые сјѳ пукалѳгѳн
уеі муѳ ѳѳі јаблѳг. Нјутон дрѳгмуні, сесса
виѳѳдліс јаблѳг вылас да еіnjассѳ ез-
нын вештыв ѳекытѳ сывылые. Сјѳ мѳвпавны
пондіс, мыјла быдтор муѳ гылалѳны, кущѳм
вын најѳс кыскѳ улас, а оз, шуам, ѳшавны
сындас.

Сјѳ пукаліс сјѳ вѳрѳывтѳг ѳекымын час.
Мамыс унаые прѳјѳітліс сы дінті да дівујт-
чѳмѳн виѳѳдлывлис еіnмас. Сјѳ чаятис-
нын онмовеѳмѳн сјѳс. Бѳрын повѳыштѳмѳн-
код наѳѳнѳк чукѳстис:

— Ісаак!

Піыс ез шыас, а пондіс воѳѳ виѳѳдны
важ мозыс да шы сеттѳг вѳрѳѳны вомнас.

Ісаак, кад-нын сѳјны мунны!

Ісаак виѳѳдліс мамыс вылѳ, быѳѳѳ муртса
верміс торјѳѳчыны мыјыскѳ. Сесса еіnjасыс
сылѳн југдісны, четчис да зев топыда ку-
тыштлѳмѳн окыштіс мамсѳ.

Таяѳ каднас јурас сылы воис мѳвп, мыј
муыс ас дінас кыскѳ быдсама пѳлѳс торсѳ,
кыѳі ѳні кыскіс јаблѳгсѳ. Таяѳ мѳвныс ваяѳ-
діс мѳд мѳвпѳ, мыј муыс ачые, кыѳі і ко-
зувјас лѳбѳ планѳетаяс, кутсѳ шондіѳн да

18. Пјуген пукало јаблѳгнѳ улын да мѳвпако,

сы—вѣсна дугдывтѳг бергалігас оз лебчы бокѳ, тѳдтѳмінѳ, а вѳчалѳ кыщјас.

Нјутонлѳн тајѳ возтѳмыс вѳлі ыжыд гѳр-
јѳн став мувыв јѳзыслы. Јешцѳ еѳ во са-
јын-на Нјутон чужтѳз мѳд зев тѳдчана
велѳдчѳм морт—Ніколај Копернік чужмѳдіс
став јѳна велѳдчѳм јѳзсѳ сјѳн, мыј муыс-пѳ
оз сулав ѳтѳ местаын, кыці мѳвпалісны сјѳ
кадјасѳ, а дугдывтѳг гѳгралѳ шондѳ гѳгѳр.

Колѳ сјѳ кадыс, нѳкод-нын ѳнѳ оз мѳв-
пав мѳдногѳн. Копернік дај мукѳд учонѳј-
јас збылыс петкѳдлісны став јѳзыслы тајѳ
выл ісѳінасѳ.

Сѳмын та бѳрын јѳзыс кутісны жугѳдлы-
ны мѳд ыжыд тор вылын. Кущѳм-жѳ вын
кутѳ јенѳжса телѳјассѳ јенежас? Мыјла
најѳ—муыс-і тѳлысыс-і, лыдтѳм-щѳттѳм кочув-
јасыс-і сјѳ-жѳ кыщлалѳны јенежас асланыс
тујѳд мѳда-мѳдкѳд зурагтѳг?

Еѳ во нѳјтчісны велѳдчѳм јѳз тајѳ јуасан-
јассѳ тѳдмалѳм вылын.

Нјутон сетіс ѳтвет. Мыјла јаблѳгыс уеі
муѳ? Мыјла із, кѳѳ сесса мыј вылнаѳз сјѳс
щыбыт, бѳр уѳѳ муѳ? Сы вѳсна, мыј налѳн
ем сѳкыд лун. А мыј сјѳ сѳкыдыс?

Тајѳ ставыс артмѳ муѳн дыскѳм вѳсна.
Му кыскѳ ставсѳ, кыці, шуам, магніт кыскѳ
кѳртѳс, сы вѳсна быд тор уѳѳ му вылѳ.

Ставсѳ тајѳс тѳдлісны-нын Нјутонѳз, сѳ-
мын таыс воѳѳ мунныс ез вермыны.

Ћјутон вѳчїс зев ыжыд восков воґѳ.

Ставсѳ-кѳ кыскѳ му, сїґ-кѳ-ї тѳлыѳс сїґѳ-жѳ кыскѳ,—мѳвпалїс сїґѳ. Мыґла-нѳ ескѳ тѳлыгыс оз уґ му вылас? Сы вѳсна, мыґ тѳлыгыс оз-жѳ сулав ѳтї местаын бергалѳ. Муыслѳн выныс тырмѳ сѳмын, медым кыскыны тѳлысѳ да шѳґктыны сїґѳс гѳгравны ас гѳгѳрыс, а нѳ сѳтны лебѳыны мїрѳвѳґ пространствоас. Нѳшта-ї сы вѳсна, мыґ тѳлыгыс сїґ-жѳ кыскѳ мусѳ, а ставсѳ ѳтлаын—мусѳ-ї, тѳлысѳ-ї, коґувґассѳ-ї, кыскѳ ас дїнас шондї. Нѳшта сыыс кынґї жежежа став телѳґасыс мѳда-мѳдѳ сїґї-жѳ кыскѳны да сїґѳн деґствуґтѳны шѳщ-ї шондї вылѳ.

Таґї артмѳ мїрѳвѳґ ыжыд равновесїґѳ. Таґѳ равновесїґѳ вѳснаыс быд жеґѳжа телѳ адґѳ ассыс туґсѳ, наґѳ ветлѳдлѳны мѳда-мѳдыскѳд зуластѳґ ыґґјалан сзевїлѳ гѳгѳрыс.

Таґѳ тѳдчана мѳвпґас ез реґыдѳн локны Ћјутонлы јурас. Сїґѳ дыр мѳвпалїс ѳґїсак мѳд докадкаѳ вуґѳмѳн, кытчѳґ ез во таґѳ выводас. Медым таґѳ выводыс лѳб збылѳн, сїґѳс колѳ вѳлї бура петкѳдлѳны математїческѳґ ґырыс арталѳмґасѳн.

Ћјутѳн кутчїсїс таґѳ ыжыд ужас.

Кор таґѳ уґчыс вѳлї понасѳ-нґн, Ћјутон адґїс, мыґ лыдпасґас вїсталисны сїґѳс, мыґ вїґґык сылѳн вѳлы јурас. Ћјутон радысла ез вермы ачыс помавны арталѳмсѳ да јортыслы шѳґктїс.

Ньютон востіс всемірнѳ закон. Сещѳм закон, кодлы подчинітчѳ шонды-і, тѳлыс-і, му-і, коѳувјас-і. Ньютон тајѳ законсѳ шујіс— всемірнѳ таготѳннѳ законѳн.

Ньютон зев бура тѳдмѳдіс јенежса меха-ніка, кычі ветлѳны јенежса телѳјас, кушѳма завісітѳны најѳ мѳда-мѳдгыныс, кычі вѳчѳма вселеннаја.

КЫЧІ НЬУТОН УЖАЛІС

1666 воын, лібѳ 24 арѳсѳн чужѳмсаыс Ньютонѳс вѳлі індѳма профессорѳ Кемріджскѳј універсітетѳ.

ѳні сіјѳс нінѳм-нін ез понды торјѳдны аслас кажітчана ужјасыс. ѳвитор нѳшта сораліс ужјасас да опытјасас, ѳола жалованнѳ јонжыка-нін сіјѳн, мыј сіјѳ нѳтчыд ез ѳткажітлы некѳдѳс сѳмѳн.

Коді сы дорѳ шыаслас, быдѳнлы уждѳ.

Сіјѳс ошкѳмыс, кычі ыжыд учѳнѳјѳс, дугдывтѳг кыпаліс. 1671-ѳд воын Англїјаса мед тѳдчана научнѳј учреждѳннѳ „Лондонскѳј королевскѳј общество“ бѳрјіс сіјѳс аслас шленѳ. Сѳмын Ньютонлы ыжыд шленскѳј взносјас мынтыны вермытѳм вѳсна регыдѳн бѳр лоі ѳткажітчыны сіјѳ почѳтнѳј нїмгыс. Но ѳтказѳс ез прїмітны, обществоыс мездіс сіјѳс шленскѳј взносјас мынтѳмгыс. Сіјѳжѳ онас Ньютон вѳчіс ѳеркалнѳј телескоп*).

*Јенежса телѳјас віѳѳдан труба (петкѳдлѳма обложка вылас).

Кыч квайт во профессоралігөн сіјѳ ѳтчыд
Њјутон ветліс Кембриджыс гожаа шѳјтчыд
вылѳ.

Гырыс способностјасыскѳд сіјѳ јітліс уж
вылѳзіллуносѳ да ыжыд терпеннѳсѳ. дасвітысѳн
вѳчмывліс ассыс научнѳј ужјассѳ. Быдсама
математическѳј арталѳмјассѳ сіјѳс прѳверајт-
лывліс уна'сікаса способјасѳн. Кор вѳлі бѳсас
кущѳмкѳ научнѳј вопрос бердѳ, став мѳвпсѳ
чукѳртас ѳтылаѳ да вунѳдас весіг асгѳгѳрсѳ.
олѳмсѳ. Кор кодкѳ-кѳ јуалас вѳлі Њјутонлыс,
кычкѳн воіс сіјѳ всемірнѳј таготеннѳ законѳ-
чыс, учонѳј висталѳ: — дугдывтѳг сы јылыс
думајтѳмѳн.

Кор вѳлі сіјѳ оз ешты, гортса работнѳча-
ыс сојансѳ сылыс зѳннас бѳр нулас. Овлыв-
ліс, мыј столовѳјѳ петѳм пыдѳді вескалас
ывла вылѳ да чујмас сесса:

— Мыјла-нѳ ме тани?

Сесса бергѳдчас, тырыс восковјасѳн пы-
рас кабинетас да бара пуксас ужавны: вунѳ-
дас мыј сіјѳс сојны корлісны.

ѳтчыд сојігѳн мѳвпыштіс сіјѳ ассыс друг-
јассѳ гѳстѳтѳдны да петіс мѳд вежѳсѳ чѳскыд
вінала. Колі віт мінут, дас, дасвіт. Кѳчачіи
век абу. Гѳстјас пондісны чујмавны. Њјутон-
лѳн јортыс муніс тѳдмавны, мыј лѳбма. Ре-
гыд бѳр локтіс столовѳјѳ.

— Пукалѳ ужалан пызан сајыи, да гіжѳ —
кисѳ паскѳдлѳмѳн висталіс сіјѳ.

Вывті јона ужаломысла Њјутон вочіс сы-
мында, весіг фівујтчыны лоо, кычі тајо став-
ыс сылөн артміс кѳе ескѳо јона ужаломѳн,
квајтымын вонас.

Кычі ѳтчыд гортсыс петігѳн, Њјутон ву-
нѳдіс кусѳдны еісеѳ гіжан пызанвывысы да сіјѳс
пѳрѳдіс ічѳтк гортса понјыс. Ставыс, мы
вѳлі пызан вылас, суре мында опыт гіжѳд-
пасјас — сотчіс. Кор Њјутон адчіс тајѳс,
повзѳмысла весіг ѳті кыв ез вермы шуны. По-
лан вѳлі вічѳдны сіјѳ чужѳм вылѳ. Сесеа четчы-
еіс улѳс вылѳ, кіјаснас тупкіс чужѳмсѳ да сѳкы-
дапырыс понјыслы шуіс: — ак, алмаз, алмаз.
Вермін-кѳ те тѳдны кушѳм ыжыд оможторвѳчін

Та бѳрын Њјутон чорыда віеміс весіг во-
шіс бур вежѳрвывысы. Сѳмын јортјасыс зіла
бостчітны да бѳр бурѳддісны.

ЊЈУТОН ДА НАУКА

Њјутон востѳм всемірнѳј таготѳнѳ закон-
јас серті почіс тѳдмѳдны јенѳжса да муывыса
уна лоѳмторјас. Аслас востѳм законнас, слож-
нѳј вычіельѳнѳјасѳн Њјутон арталіс уна гы-
рыс задачајас: сіјѳ вычіельтіс сѳкталун, ыж-
далун да ѳдјѳмунанлун некымын јенѳжса
тѳлѳјаслыс, вескыда індіс, кушѳм форма му-
лѳн, адчіс лун да војлыс ѳткуча доктѳмлыс
помкасѳ, сарічлыс прілів-отлів да уна му-
кѳдторјаслыс помкајас.

Ньютон кулбмаң го во мығи 1846 воын
лоі сещдм дивд тор:

Учондјјас Ньютон закон серғи, јендјса
свешдлдјаслыс бергалдмсд вижддигдн аддснн
јендјса медбдрја планетадн (кыч сеск чадт-
дснн урандн тајд законсд нарушдтдм.

Планетаыс ветлддліс шондг гдгдр аслас
тујснн неуна бокд кежышталдмдн, а ез Нь-
тон висталдм закон серғи. Но-і ачыс-на Нь-
тон аслас научндр гджддас индыліс, мыј пла-
нетајас вермаснн кежнн асланыс тујснн, кор
најд матдтд мунднн кущдмкд мдд ыждд план-
нета дордт — сеск мдд планетаыс щдщ кыскд
ас бердас. Сдјд весг арталдс, кодарладорд
да унад вермд лонн кеждмыс.

Тајд индддјаснас пдлзујтчдмдн учондјјас
пондснн вдчавнн арталдмјас. Вдлдмкд, Ура-
ныслыс аслыс сама бергалдмсд пожд виставнн
сдмын јдзыслы тддтдм-на кущдмкд арталдмјас
мдд планета ветлдмдн. Арталдмјас вескыда
индснн весг места вылас, кднн колд лонн
планетаыс. Сдјдс он вермы аддынн куш сдн-
јасдн, вывтд ылын мусаңыс-да. кор вжддліс-
нн вычдсленддјас инддм серғи јендјсас јон
телескопдн, учондјјаслы мытчысгс выл, југыд,
нотчыд аддывтдм свешдлд.

Сдқкдн, ез мдјандн аддан Уран ло мед-
бдрја планетанас јенежын, а сурд мдд, коддс
нмтдснн нештундм.

Сің өө во мысҕи петкөдчис Нјутон закон-
лөн ыжыд выныс, і код төдас, өз-ө отсав
воғо востыны выль төдлытөм мірјас.

Ез сөмын астрономіјаын тыдөвтчы Нјутон-
лөн ыжыдлуныс. Щөщ-і мүкөд наукајасын
ыжыда паскаліс сылөн төдөмыс.

Медса-һін ғырыс заслугајас Нјутонлөн
математикаын, сіјө востіс сещөм артаған спо-
собјас, кодјасөн сөмын-і поғө докажітны сы-
лыс всемірнөј тағотөһнө законсө. Сіјө спо-
собјаснас өні-на ползујтчөмы учонөјјас, кор
налы ковмас төдмавны јенөжса либө муыввса
кущөмкө јавлөһнөјас.

Математикаө способностјас Нјутонлөн вө-
ліны ғырысөсө.

Му вылын медса төдчана математік Лејб-
һің сөтіс учонөјјаслы артавны зев сөкыд,
аснас лөсөдөм задача. Задачасө тіжөм бөрын
рытнас Нјутон өвтөтсө адчіс уғны водан
кадыс воғжык.

Сің-жө сещөм-жө сөкыд задача сіјө арта-
ліс і мөд учонөјлыс Бернуллінылыс-да аслас
кырымпаствөг леҕіс журналө. Бернуллі пыр-
ыс-пыр гөгөрвоіс кодкөд сіјө паныдасөма.

— Гыжјас серғыс төдмала лөвсө, — өт-
ветсө лыдғігөн шуіс сіјө.

Ғырыс ужјас Нјутонлөн ем-і свет төд-
малан јылыс. Сіјө петкөдліс, мыј шонділөн
југөрыс абу өті пөлөс рөма, а артмө сіҕім
пөлөс рөмыс. Ошкамөшка бурөщ-і петкөдлө

тајо рѳмјассѳ. бјутоны ачыс вѳлі дивујтѳ тајѳ торјыс вылѳ да гѳжѳс, мыј тајѳ „медѳа шенчана выл тѳдмалантор“.

Та вылѳ индѳмѳн сѳјѳ вѳсталѳс, мыјла быдсама пѳлѳс предметјас природаын ѳмејѳтѳны аслыс пѳлѳс рѳм. Мыј вѳсна завѳсѳтѳ мѳгыр код формаыс ѳшкамѳшкалѳн, весѳг кујѳс тѳдмавны вещественнѳј состав да стројѳньѳсѳ јѳнејса телѳјаслыс. бјутон гѳгѳрвоѳс да вѳсталѳс, кычѳкѳн шы паскалѳ сынѳдпыр да вѳѳ мѳјан пѳлѳѳ. Сѳјѳ востѳс закон, код сѳртѳ сынѳд частјасыс вѳѳѳ перѳдавајтѳны звукѳс мајатѳнк моза колеблѳтѳѳмѳн. Тајѳ законнас пѳлзујтѳѳмѳн сѳјѳ корсѳс звук ѳдјѳ мунанлуныслыс вычѳслајтан способ.

Тѳплота вѳдлалѳмын бјутон вѳчѳс медвоѳѳа восков.

Сѳјѳ адѳѳс пѳстојаннѳј температура, кор пуѳ ва, сылѳ металл. Сѳјѳ вѳсталѳс сѳјѳ кад сѳртѳ вывѳтѳ емѳлѳј догадкајас, мыј ваас ем сотчан вещество, ѳ мыј алмаз сѳѳѳжѳ сотчан тор. ѳнѳ, ваыс вадорѳд перјѳмѳн да сѳјѳс ва газѳ пѳртѳмѳн, мѳ ѳсползујтам сѳјѳс југдѳдчан да ломтыѳѳм вылѳ. А алмаз јылыс, медѳа чорыд ѳз јылыс тѳдам, мыј сѳјѳ — углѳерѳд состав сотѳѳ пѳшѳтѳ ставнас.

Електрѳчество сѳѳѳжѳ ѳз колѳ бѳкѳ јона адѳѳыс, ыжыд ѳсследоватѳл ѳѳнјас улыс. бјутон медвоѳ адѳѳс, мыј нојѳн ѳѳртѳм сѳтѳклѳ

круг прѣтагивајтѣ кокѣдік телѣяс — електрѣ-
чество сені-артмѣ-да. Міровѣй наукасѣ Нѣјутон
озырмѣдіс уна вылторјасѣн. Најѣ пуктісны
выл тужјас воѣовылѣ мѣрсѣ тѣдмѣдѣдын.

Прѣста абу шуѣма, мыј Нѣјутонѣз да Нѣју-
тон бѣрын ѣкод-на јешцѣ ез во ыжыд тор-
јасѣ естествознаѣнѣ тѣдмѣдѣдын, і мыј Нѣју-
тонсаѣ заводѣтѣ прамѣјжыка јѣзкост мывкыд
кыптѣмыс да олѣмсѣ гѣгѣрводмыс.

НѢЈУТОН МІЧМѢДИС ЧЕЛОВЕЧЕСТВОСѢ

Нѣјутонлыс востѣмјассѣ учонѣј мѣрыс пыр-
ытѣм пыр ез лыдѣі збылѣн. Сіјѣ абу-і дівѣ. Ѣд-
вакѣ сѣкі вѣлі вѣт-квајт морт, кадјас ескѣ
гѣгѣрвоісны помѣз сіјѣ мѣвпјаслыс колан
лунсѣ. Нѣјутон аслас еуелуннас сѣщѣма пан-
јіс ассыс немсѣ, сѣмын бѣрвылас сылѣн уж-
јасыс отсалісны выл наукајас вѣсталѣмлы.

Кор ыжыд учонѣјлыс значѣнѣсѣ еорѣн-
жык гѣгѣрвоісны велѣдѣчѣм јѣз, сіјѣс пондісны
окружајтны поклонјасѣн да почотјасѣн.

Сіјѣс ошкѣмыс паскаліс ылѣз му пастала.
1693 воын сіјѣс бѣрјѣны наукајас Паріжскѣј
акадѣміјаѣ шленѣн. Унжыс олѣмыс Нѣјутон-
лѣн ветымын арѣсѣз муніс гѣл пырыс, сѣмын
тајѣ онас ѣтпырысѣн ставыс вежсѣ — сылы
пондісны сѣтны ыжыд уж дон.

Сѣсса бѣрјісны сіјѣс „Лондонскѣј коро-
левскѣј общѣствоѣ“ јуралысѣн да тајѣ постын
ужаліс кувтѣчыс.

Сѡмын тајѡ ставыс нѡтї ез веж Нѣјутон-
лые рамїнік карактерсѡ. Кѡт сїѡ і вѡчалїс
гырыс открытїјѡјас, век-жѡ тѡдіс, мыј тѡдма-
ліс сїѡ сѡмын ічѡтїка, мыј нѡшта ковмас
тѡдмавны воѡѡ олыс муыввса јѡзыслы.

— Ме кага-код вїставліс ачыс, кодї ворсѡ
берег дорын да ѡктѡ із торјас, а сы воѡын
тыдалѡ ыжыд нѡтчыд адѡывтѡм океан.

Нѣјутон бура гѡгѡрволїс сїѡ-жѡ, мыј ез-кѡ
сыѡѡ ужавны мукѡд гырыс учонѡјјас, і сылы
ез поѡ ескѡ вѡчны тајѡ открытїјѡјассѡ. Сы
вѡсна сїѡ шуїс ѡтчыд:

— Ме-кѡ адѡа мукѡдјасыс ылысжык, сїѡ
сѡмын сы вѡсна, мыј ме сулалї велїканјас
пелпом вылы.

Мїр сїстема јылыс вїсталѡмыс Нѣјутонлѡн
їзложїтѡма „Математическіе начала естест-
венной философіи“ нїма нїгаын, кодѡс жеңы-
да шуѡма „начала“-ѡн.

Март 20-ѡд лунын (выл сїл сертї 31-ѡд
ын) 1727 воын бырїс „небеснѡј механїк“.

Куліс Нѣјутон 85 арѡсѡн Англїја столїтса-
ын, Лондонын.

Сїѡ гу вылѡ сувтѡдѡма мраморыс вѡчѡм
пѡв гїжѡдѡн:

*„Радужтѡј став јѡз, мыј тїјан пѡвсын
вѡлѡма тїјанѡс тацѡма басїтыс морт“.*

доныс 12 ур.